

تحلیل جریان‌های تکفیری و پیامدهای سیاسی - امنیتی آن در جمهوری اسلامی ایران

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۳/۲۰ تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۶/۲۵

از صفحه ۱۵۵ تا ۱۷۸

طلیعه خادمیان^۱، فیض‌الله نوروزی^۲، سید محمود نجاتی حسینی^۳، فردین بهرامی^۴

چکیده

زمینه و هدف: اقدامات جریان‌های تکفیری و رقابت ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در قالب جنگ‌های نیابتی به بهانه مقابله با تکفیر، باعث بروز بحران و تداوم ناامنی در کانونی‌ترین نقطه خاورمیانه شده و پیامدهای سیاسی و امنیتی بسیاری را به وجود آورده است که این پژوهش به تحلیل و تبیین این پیامدها در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است.

روش: پژوهش حاضر از نظر ماهیت داده‌ها، کیفی که با استفاده از تکنیک نظریه زمینه‌ای انجام شده است. جامعه آماری تحقیق، ۲۰ نفر از نخبگان سیاسی و امنیتی و مطلعان دانشگاهی در سطح راهبردی بوده که به صورت هدفمند و از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته، نسبت به جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات از آن‌ها اقدام شده و سپس بر مبنای نظریه زمینه‌ای، تحلیل و اعتباریابی شده است.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان داد در بخش شرایطی، مقوله‌های سیاسی شدن موضوعات فرهنگی و اجتماعی، کاهش احساس امنیت، ترویج افراط‌گرایی مذهبی، نفی جمهوریت و مشارکت سیاسی، تلاش برای تضعیف نظام و ترویج قوم‌گرایی؛ در بخش فرآیندی، مقوله‌های افراط‌گرایی و خشونت سازمان‌یافته، ضعف در مدیریت موضوعات سیاسی، چالش اقتدار و مشروعیت دولت عراق و سوریه، ایران هراسی، خلأ نظم امنیتی کارآمد، تسلط و نفوذ غرب و اسرائیل بر جریان‌های تکفیری، پشتیبانی مالی و تجهیزاتی عربستان و هم‌پیمانان از تکفیر؛ در بخش راهبردی، مقوله‌های ایجاد ناامنی در داخل، تضعیف محور مقاومت و امنیت‌سازی برای اسرائیل و تسلط بر منطقه و در بخش پیامدی، کاهش امنیت سیاسی، انتقال ناامنی به داخل حوزه سرزمینی و تهدید منافع ایران در منطقه احصاء شد.

نتیجه‌گیری: براساس یافته‌ها و مدل پارادایمی مقاله، مؤلفه‌ها و شرایط علی و زمینه‌ای در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران برای ظهور و بروز افراط‌گرایی مذهبی وجود داشته و بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، راهبردهای خود را متناسب با آن ترسیم و با فرآیندها و مکانیزم‌های داخلی و خارجی، افراط‌گرایی را ایجاد کرده‌اند که پیامد آن انتقال ناامنی به ج.ا.ایران بوده است.

کلیدواژه‌ها: جریان‌های تکفیری، افراط‌گرایی، امنیت سیاسی، امنیت ملی، تهدید.

استناد: خادمیان، طلیعه؛ نوروزی، فیض‌الله؛ نجاتی حسینی، سیدمحمود و بهرامی، فردین (پاییز ۱۳۹۸). تحلیل جریان‌های تکفیری و پیامدهای سیاسی - امنیتی آن در جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی. ۱۴(۵۵)، صص ۱۵۴-۱۵۵.

۱. استادیار علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی تهران شمال، نویسنده مسئول: sonia_khademian@yahoo.com

۲. استادیار علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی تهران شمال، faizollah_nouroozi@yahoo.com

۳. استادیار علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز، nejati.hosseini@gmail.com

۴. دکتری جامعه‌شناسی سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز، bahrami139798@gmail.com

مقدمه

شکل‌گیری و رشد جریان‌های تکفیری با قرائتی خشن و رادیکالی از اسلام و با انجام اقدامات تروریستی، انتحاری و مسلحانه نظامی با عناوین و اجتماعات سازمان‌یافته همچون داعش در عراق، سوریه، افغانستان و غیره، جبهه النصره در سوریه، القاعده و طالبان در افغانستان، سپاه صحابه و لشکر جهنگوی در پاکستان، جندالاسلام و فتح الاسلام در لبنان و غیره در منطقه راهبردی خاورمیانه با ویژگی‌های منحصر به فرد ژئوپلیتیکی، ژئوکالچر (جغرافیای فرهنگی) و ژئواکونومیک، باعث بروز مهم‌ترین پدیده امنیتی عصر حاضر شده که بعضاً گسترش دامنه نفوذ آن (به واسطه جذب اعضاء و انجام اقدامات تروریستی)، برخی از کشورهای توسعه‌یافته اروپا را نیز فرا گرفته است. عموماً محصول عوامل درونی و آشفتگی برخی کشورهای مسلمان و عوامل بیرونی بیگانگان و حمایت‌های مالی بعضی از کشورهای حوزه خلیج فارس است (بهرامی، ۱۳۹۱، ص ۷). چرایی جریان‌های تکفیری تلفیقی از دو رویکرد پروسه‌ای (فرآیند طبیعی در بستر تاریخ ناشی از دگرگونی معرفتی روشی و محیطی) و پروژه‌ای ساخته غرب است که محصول تفکر رویارویی تمدنی با کارکرد امنیتی اسلام‌هراسی به شیوه مدرن، نزاع درون تمدنی و ایجاد پادگفتمان به منظور معماری جدید در نظم خاورمیانه بدون الگوی جمهوری اسلامی ایران به عنوان ثقل گفتمان مقاومت اسلامی است (باقری چوکامی، ۱۳۹۳، صص ۲۹-۳۳).

اقدامات جریان‌های تکفیری و رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در قالب جنگ‌های نیابتی باعث بروز بحران و تداوم ناامنی در کانونی‌ترین نقطه خاورمیانه شده و به تبع آن پیامدهای سیاسی و چالش‌های امنیتی را برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در پی داشته و خواهد داشت؛ به‌طوری که برخی از کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای با استفاده از جریان تکفیر، درصدد تخریب و تحلیل رفتن محور مقاومت (عراق، سوریه، لبنان و یمن) در منطقه و همچنین کاهش نفوذ منابع نرم‌افزاری و سخت‌افزاری امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی در عرصه بین‌المللی و همچنین ایجاد ناامنی و فعال کردن شکاف‌های قومی و مذهبی و تبدیل آن‌ها به منازعات امنیتی و غیره به ویژه در مناطق شمال غرب و جنوب شرق کشور می‌باشند. از این‌رو، عدم شناخت و درک صحیح از چگونگی ایجاد چالش‌های امنیتی و پیامدهای سیاسی جریان تکفیر برای ایران می‌تواند زمینه‌ساز بحران

و ناامنی شود که در این پژوهش تلاش خواهد شد با رویکردی اجتماعی، چگونگی ایجاد پیامدها و چالش‌های امنیتی جریان تکفیر تحلیل و در پایان با ارائه توصیه‌ها و راهبردهای سیاستی، نحوه مواجهه درست فرهنگی، سیاسی و امنیتی با چالش‌های موجود و پیش رو ارائه شود.

امنیت ملی، محور اساسی توسعه و رشد و اعتلای نظام‌های سیاسی در عرصه داخلی و بین‌المللی است که تداوم آن در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نظامی بستر لازم را برای رشد و شکوفایی جامعه و اقتدار نظام در عرصه داخلی و بین‌المللی فراهم می‌کند. از این‌رو، اقدامات جریان‌های تکفیری به عنوان مهم‌ترین پدیده امنیتی عصر حاضر در کانونی‌ترین نقطه خاورمیانه موجب بروز چالش‌های امنیتی و پیامدهای سیاسی برای کشورهای منطقه به ویژه ایران شده که این مقاله درصدد است، غنای ادبیات تحقیق را توسعه دهد و با بینشی شناختی، تجویزهای راهبردی مبتنی بر پیش‌بینی و نگرش راهبردی از وضعیت آینده را جهت حضور مؤثر و هوشمندانه در تحولات فراروی منطقه‌ای و بین‌المللی ارائه کند. از طرفی، ضرورت دارد با نگاهی تئوریک و علمی، تداوم بحران و بی‌ثباتی در محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران و تسری‌یابی چالش‌های آن به داخل کشور مورد بررسی و واکاوی قرار گیرد و پیامدها و چالش‌های سیاسی و امنیتی جریان‌های تکفیری برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به همراه راهکارهای بهینه ارائه شود. در همین راستا، سئوال‌های تحقیق به شرح زیر قابل تبیین است:

- پیامدها و چالش‌های سیاسی- امنیتی ناشی از جریان‌های تکفیری چه بوده و چه خواهد بود؟

- چالش‌های سیاسی- امنیتی متأثر از جریان‌های تکفیری چگونه و چرا ایجاد شده‌اند؟ طی بررسی‌های صورت گرفته، پژوهشی که با رویکردی اجتماعی، پیامدهای سیاسی و چالش‌های امنیتی تکفیری‌ها را بر امنیت ملی ایران تحلیل و تبیین کرده باشد، یافت نشد. اما پژوهش‌های نزدیک به موضوع تحقیق در داخل و خارج از کشور انجام شده که در ادامه در دو بخش داخلی و خارجی ارائه می‌شود. امیری، کیانی، عبدالعلی‌پور و اسدی فرد (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «نسبت نظریه‌های روان‌شناختی سیاسی و اجتماعی با ظهور و بروز گروه تروریستی داعش» با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی در صدد توضیح زمینه‌های بروز تروریسم در سطوح مختلف اجتماعی آن از منظر روان‌شناختی

سیاسی و اجتماعی است. یافته‌های تحقیق حاکی از این است که خاستگاه زیستی - روانی (دونیمگی تفکر سفید و سیاه و همه یا هیچ، مرگ پرستی، خشونت بدخیم، سلطه غریزه، شخصیت ضداجتماعی)، گروه (حس تعلق و خویشاوندی ساختگی و فشار اطاعت) و بحران هویت (مناقشه و تداخل فرهنگی، هژمونی غرب، حقارت عرب و احیای خلافت) زمینه‌های روان‌شناختی و اجتماعی ظهور گروه تکفیری داعش است. همچنین، سعادت، نادری، پورمساح و آثارتمری (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «تأثیر فعالیت گروه‌های تکفیری بر امنیت عمومی شهروندان استان کردستان»، تأثیر اقدامات سخت و نرم گروه‌های تکفیری بر ابعاد ذهنی و عینی امنیت عمومی در استان کردستان را بررسی و یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که اقدامات و فعالیت‌های سخت مانند ترور، بمب‌گذاری، ضرب و شتم مخالفان و سرقت مسلحانه و اقدامات نرم از قبیل القاءات مسموم و انحرافی، تبلیغات و برگزاری جلسات و توزیع جزوات انحرافی موجب کاهش امنیت عمومی در ابعاد ذهنی و عینی شهروندان شده است.

روحي (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «مبانی اعتقادی تروریسم تکفیری»، پدیده تروریسم را یکی از معضلات بزرگ امنیت بین‌المللی دانسته که حیات و روابط انسان‌ها را در معرض خطر جدی و اساسی قرار داده است. روش این پژوهش توصیفی و تحلیلی و گردآوری اطلاعات از طریق روش اسنادی است و یافته‌ها حاکی از این است که کفر یکی از واژه‌های پرکاربرد تروریسم تکفیری است که در آن تروریست‌ها، مخالفان خود را به کفر متهم و به کشتن آن‌ها اقدام می‌کنند. باقری چوکامی (۱۳۹۳) نیز در مقاله‌ای با عنوان «ارزش ضدامنیتی جریان‌ساز افراط و تکفیر با تأکید بر تئوری جنگ تمدن‌ها»، این سؤال را مطرح کرده که جریان‌سازی افراط و تکفیر با توجه به تحولات در هندسه جهانی و منطقه خاورمیانه، دارای چه ارزش ضدامنیتی برای اسلام و جمهوری اسلامی ایران است؟ یافته‌ها حاکی از این است که جریان‌های تکفیری، محصول تفکر و رویارویی تمدنی است و کارکردهای امنیتی آن اسلام‌هراسی به شیوه مدرن و نزاع درون تمدنی و ایجاد پادگفتمان مقاومت اسلامی بدون الگوی جمهوری اسلامی ایران و پیشگیری از غلبه یافتن تمدن نوین اسلامی بر تمدن لیبرالی است. همچنین، راسلر^۱ (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان «پایان جهادگرایی» به بررسی این موضوع پرداخته که جهادگرایی

1. Rosler Aron

تکامل یافته، تروریسم اسلامی هدایت شده به وسیله افراد بومی، غیر حرفه‌ای، آموزش ندیده و بدون حمایت مالی است که اخیراً توسط گروه‌های این‌چنینی مورد حمایت و توجه تروریست‌ها و ضد تروریست‌ها (همانند هم) قرار گرفته است. این عملیات جهادی تکامل یافته توسط اعضای بومی مردمی که در کشور خودشان افراطی شده‌اند و باعث تغییر نام آن از جهادی‌گری وطنی به جهادی‌گری مردمی شده است، طراحی و انجام می‌شود.

اکثر آن‌ها با رویکردی تک‌بعدی، جریان تکفیر را مورد بررسی و کنکاش قرار داده‌اند و فاقد نگاه تلفیقی و جامع‌نگر می‌باشند. ضمن اینکه در حوزه تبیین چگونگی و چرایی وقوع چالش‌های منتج از تکفیر که فرآیندها و سازوکارها را بررسی می‌کند، ورود نکرده‌اند. لذا مقاله حاضر، ضمن رویکرد چندبعدی به موضوع، چگونگی و چرایی چالش‌ها را نیز تبیین می‌کند.

گروه‌های تکفیری: تکفیر از کفر به معنای پوشاندن گرفته شده است و گروه‌های تکفیری به گرایش گروهی از مسلمانان گفته می‌شود که مخالفان خود را به این دلیل که اعتقاد آن‌ها را قبول ندارند، کافر و در مواردی، قتل آن‌ها را واجب می‌دانند. براساس مبانی فکری آن‌ها، میان ایمان و عمل تلازم وجود دارد؛ به این معنا که اگر کسی ایمان داشته باشد و مرتکب کبائر شود، از دین خارج و کافر شمرده می‌شود و اگر این کافر اکبر باشد جهاد علیه‌اشان واجب می‌شود (موسوی، ۱۳۹۶، ص ۹۴). اشتراکات گروه‌های تکفیری عبارتند از:

۱- **انحراف و افراط‌گرایی:** تعبیر این گروه‌ها از منابع دریافت و تشخیص احکام اسلامی، تعبیر تندی است و مقوله دوم، تکفیر است که سلفی‌ها برای وجوب جهاد به این سلاح تمسک می‌جویند؛

۲- **عدم تفکر ایجابی و مبارزه مبتنی بر رفتارهای خشن:** این جریان معتقد به خط و مشی مسلحانه در تاکتیک و راهبرد بوده و جهاد در راه عقیده حتی با انجام عملیات انتحاری را در اولویت خود قرار داده است؛

۳- **نفوذ عربستان و ایالات متحده و دیگر قدرت‌ها در این گروه‌ها** (دانشکده اطلاعات، ۱۳۹۴، صص ۳۰-۳۲).

۴- **خشونت و مبانی خودساخته دینی:** فرد آنگاه که به لحاظ قلبی به اندیشه‌های تکفیری می‌اندیشد، باید هجرت کند. هجرت او یا به صورت فیزیکی است یا ذهنی. اگر

فرد به صورت فیزیکی نتواند مهاجرت کند، در سرزمینی که است براساس هر آنچه از نص می‌فهمد عمل کند. از این‌رو، مهاجران ذهنی که فرصت حضور در عراق و شام را پیدا نکرده‌اند، خود دست به عملیات می‌زنند و حوزه داعش را در شرایط بی‌مرزی خلافت داعش گسترده‌تر می‌کنند (فراتی، ۱۳۹۶، ص ۱۱۳).

۵- **تکفیر مسلمانان:** قرائت این جریان از اسلام، به شدت سنتی، کلیش‌های و بسته است و اعضای آن هر عقیده‌ای غیر از عقاید خود را تحمل نکرده و سایر مسلمانان را منحرف و کافر می‌دانند (دانشکده اطلاعات، ۱۳۹۴، صص ۲۰-۲۱).

بنیادگرایی: خاستگاه و رشد کلمه بنیادگرایی برگرفته از کلمه لاتین Fundamentum به معنای شالوده و اساس است. بنیادگرایی یک روش تفکر است که بر طبق آن، اصولی را که دارای اعتبار تغییرپذیر و فوق‌العاده است، صرف‌نظر از محتوای آن‌ها به عنوان حقایق اساسی به شمار می‌آورد. لذا وجود اشتراک بنیادگرایی‌های حقیقی، اندک است یا اساساً وجه مشترکی ندارند؛ جز آنکه هوادارانشان مایل‌اند جدیت یا اشتیاقی را ابراز کنند که زاینده ایقان مکتبی است. اگرچه بنیادگرایی معمولاً تداعی‌کننده دین و نص‌گرایی متون مقدس است، اما در آیین سیاسی نیز یافت می‌شود. حتی می‌توان گفت که شکاکیت لیبرالیستی نیز حاوی این اعتقاد بنیادگرایانه است که تمامی نظریه‌ها بایستی مورد تردید قرار گیرند، به جزء خود نظریه لیبرالیستی (هی‌ورد^۱، ۱۳۸۷، ص ۲۵۰).

منظور از بنیادگرایی دینی اشاره به گروه‌هایی است که بنا به دلایلی با فرآیندهای حاکم به شرایط روز مخالفت می‌کنند و با ارجاع به بنیادهای اصلی دین خود، نوعی جامعه ایده‌آل ذهنی ترسیم می‌کنند و وضعیت موجود را به دلیل عدم تطابق با آن جامعه ایده‌آل، به نقد می‌کشند؛ بنابراین بنیادگرایی نگاه حسرت‌گونه از شرایط مدرن به شرایط اولیه و پیشین است؛ بنیادگرایان قصد زنده کردن بنیادهای غیرقابل نقد و مقدس را در روزگار مدرن دارند (احمدی، ۱۳۸۰، ص ۲۰۲).

اقلیت‌گرایی: اقلیت‌گرایی به معنی میل کردن فرد به سوی تعلقات نژادی، دینی، زبانی و سیاسی گروه قومی خود است. در واقع، اقلیت‌گرایی معنایی سیاسی به خود می‌گیرد و حرکتی سیاسی است که از درون حوزه قومی متفاوت با ایدئولوژی مرجع در یک جامعه معین، با هدف نقد ساختار قدرت موجود و به منظور افزایش میزان دسترسی پیروان آن

1. Heywood

قوم به مناصب قدرت یا اصلاح الگوی ملی اعمال قدرت پدیدار می‌شود (افتخاری، ۱۳۸۳، ص ۸۷). تعریف موصوف دارای مضامینی به این شرح است:

- مبنای شناخت اقلیت، میزان دسترسی آن‌ها به قدرت و جایگاه‌های سیاسی است؛

- بر محور تعاملات قومی مانند نژاد، مذهب، زبان و تمایلات سیاسی است؛

- اقلیت‌گرایی یک حرکت سیاسی و با قدرت در ارتباط است؛

- هدف آن اصلاح الگوی ملی اعمال قدرت و بعضاً برهم زدن تعادل نظام سیاسی است.

مفصل‌بندی گفتمان داعش: از دیدگاه لاکلائو و موفه، سیاست عبارت است از نزاع معنایی که در طرح‌های سیاسی قبلی نسبتاً ثابت بوده‌اند و به‌کارگیری مجددشان در زندان معانی جدید، تلاش برای ترغیب دیگران برای پذیرش اعتبارشان و تثبیت در معانی نسبتاً قطعی که به بخشی از دستور زبان زندگی روزمره تبدیل می‌شوند. از این منظر، قدرت عبارت است از تعریف کردن و تحمیل این تعریف در برابر هر آنچه آن را نفی می‌کند یا به تعبیر دیگری، جعل یا ساختن سمبل‌ها و هر آنچه تأثیری در جهان مادی دارد (تاجیک، عالیشاهی و مجیدی‌نژاد، ۱۳۷۹، ص ۳۴). بر این اساس، مفصل‌بندی داعش بر توحید، تکفیر، اجرای شریعت، بدعت‌زدایی، بازگشت به سلف صالح و جهاد مبتنی است (صادقی، اخوان کاظمی و محمدی، ۱۳۹۴، ص ۱۱۶).

خلافت اسلامی: خلافت اسلامی، دال مرکزی گفتمان داعش و شاه‌کلید اندیشه سیاسی در جهان اسلام سنی است. این گفتمان با نشانیدن دال خلافت به مثابه دال مرکزی خود، می‌کوشد تا از راه‌های گوناگون، قدرت تعریف مفاهیم را از دیگر رقبا بستاند. در فقه سیاسی اهل سنت، خلافت علاوه بر اهل حل و عقد، استخلاف و شورا، به واسطه استیلا و زور نیز مشروعیت می‌یابد و هرکس از پذیرفتن آن سر باز زند، منحرف تلقی می‌شود. اقدام بسیار مهم دیگر داعش در جهت ایجاد هژمونی، انتشار نقشه جدید دولت خلافت اسلامی است (صادقی، اخوان کاظمی و محمدی، ۱۳۹۴، ص ۱۱۶-۱۱۸). براساس دیدگاه فوکو، نقشه جغرافیایی هم در زمره اسناد و متون مشروعیت بخش گفتمان‌ها قرار می‌گیرد و هم خود، گفتمان‌ساز است. نقشه، گونه‌ای زبان است و دارای نقش تکوینی در شکل‌گیری گفتمان‌های ژئوپلیتیکی است. در واقع، ژئوپلیتیک دانش متکی بر نقشه است و دالی است که مدلول خود را از درون نقشه جستجو می‌کند (میرحیدر و حمیدی‌نیا، ۱۳۸۶، ص ۱۵۵). جریان‌های تکفیری در چند لایه ماهیتی ساکن شده و سپس از لایه‌ای به لایه دیگر کوچ کرده است (حسینی، محمدی و محمودی، ۱۳۹۴، ص ۵۶).

روش‌شناسی تحقیق

رویکرد این پژوهش، کیفی و بر حسب هدف، کاربردی است و با استفاده از تکنیک نظریه زمینه‌ای انجام شده است. برای انجام مصاحبه‌ها، با بیست نفر از مطلعان دانشگاهی و نخبگان سیاسی و امنیتی که دارای تحصیلات تکمیلی عموماً دکترای تخصصی در رشته‌های مرتبط با جامعه‌شناسی سیاسی و همچنین سوابق شغلی و تجربیات کاری در ارتباط با موضوع و در سطح راهبردی بودند، هماهنگی لازم انجام و از روش نمونه‌گیری کیفی یا غیراحتمالی (ترکیبی از نمونه‌گیری هدفمند یا معیارمحور و گلوله برفی) برای انجام مصاحبه و مشاهدات میدانی استفاده شد. از آنجایی که فعالیت اساسی در رویکرد نظریه زمینه‌ای در حوزه تجزیه و تحلیل داده‌ها انجام می‌شود، ساختار اصلی تحلیل داده‌ها بر مبنای سه شیوه کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی انجام گرفت؛ بدین صورت که ابتدا چالش‌های امنیتی جریان تکفیر در دو مقطع گذشته - حال و آینده دسته‌بندی و هرکدام از مقاطع در دو بعد داخلی و خارجی تقسیم‌بندی شده است. در ادامه، برای مفاهیم کدگذاری باز، در دو سطح، کدگذاری باز سطح اول و کدگذاری باز سطح دوم انجام و سپس کدها و دسته‌های ابتدایی که در کدگذاری باز ایجاد شده بودند، با یکدیگر مقایسه و ضمن ادغام موارد مشابه، دسته‌های مشابه در طول محور مشترکی قرار گرفتند و سپس کدگذاری گزینشی با اصلاح‌های نظری و انتخاب یک عنوان به عنوان مقوله‌های عمده برای کدهای گزینشی مرحله اول انجام گرفت و در پایان، مقوله هسته توسط محقق تعیین و ساخته شد. برای اعتبارپذیری تحقیق از تکنیک‌های ارزیابی و تأیید کدها و مقول‌های استخراج‌شده توسط مصاحبه‌شوندگان، استفاده از منابع مختلف داده‌ها، تکنیک نظارت متخصص و تکنیک مقایسه تحلیلی استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش که براساس کدبندی و مقوله‌بندی انجام شده از متن مصاحبه‌ها به دست آمده است بر مبنای مدل پارادیمی نظریه‌ی زمینه‌ای در چهار بخش مقولات عمده‌ی شرایطی، فرآیندی، راهبردی و پیامدی به شرح جداول ۱ تا ۴ ارائه می‌شود.

جدول ۱ - مقولات بخش شرایطی

مقولات بخش شرایطی		مفاهیم (کدگذاری باز سطح اول)	مفاهیم (کدگذاری باز سطح دوم)	ردیف
سیاسی و امنیتی شدن جوانان فرهنگی و اجتماعی	مقولات عمده موضوعات فرهنگی و اجتماعی	سیاسی شدن موضوعات فرهنگی و مذهبی و ایجاد چالش در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی	سیاسی شدن موضوعات فرهنگی و اجتماعی	۱
		اختلال در برنامه و اولویت‌های برنامه کشور در سطوح مختلف (رویکرد تک بعدی به موضوعات و مسائل زنده و غافل شدن از سایر تهدیدات)	اختلال در برنامه توسعه کشور	۲
	ترویج افراط گرایی و کاهش احساس امنیت	بروز تهدید سرزمینی و تمامیت ارضی و هم افزایی چالش‌های بیرونی و داخلی	به مخاطره افتادن امنیت ملی	۳
		ارتباط گروه‌ها و افراد تندرو مذهبی با تکفیری‌ها در آن سوی مرز و گرفتن لجستیک از آن سوی مرز	بیشتابی و هدایت افراد و اگرچه توسط تکفیری‌ها	۴
		تثبیت اعضاء و هواداران فرقه در کشورهای اطراف ایران و به نوعی محاصره ایران	ایجاد نامنی در مرزها	۵
		همراهی با حرکت‌های قومی تیز به طلبانه (عرب - کرد و بلوچ و...)	افزایش واگرایی قومی	۶
		کاهش احساس امنیت در بعد ذهنی امنیت عمومی ناشی از فعالیت جریان تکفیر	ایجاد اضطراب عمومی	۷
		اقدام به ضرب و شتم مخالفان خود و حتی حذف آن‌ها، ضرب شتم روحانیون مخالف	ترویج کشمگری خود مختار	۸
		انجام اقدامات تروریستی خشن با ریسک بالا و قدر نامایی به منظور خشمه به امنیت و اقتدار جمهوری اسلامی ایران و تصویر سازی از ناتوانی نظام در تامین امنیت	القاء ناتوانی نظام در تامین امنیت	۹
		انجام اقدامات تروریستی خشن با ریسک بالا و قدر نامایی در مرکز و دستگاه‌های مهم مانند مجلس شورای اسلامی		۱۰
		ضرب و شتم و ترور شخصیت‌های اهل سنت دارای اندیشه تقریبی به ویژه در مناطق شمال غرب و جنوب شرق	ترویج خشونت	۱۱
		انتشار کلیپ‌های تبلیغی از سر بریدن و کشتن مخالفین با زیرنویس آیاتی از قرآن کریم و همچنین تلاوت قرآن و در نتیجه تشدید اسلام‌هراسی		۱۲
		جذب جوانان سرخورده (مسلمانان غربی و جوانان ساکن در کشورهای اسلامی) و استفاده از آنها در اقدامات تروریستی	جذب جوانان سرخورده	۱۳
نفی جمهوری و مشارکت نظام	نفی بنیان‌های دموکراسی، مردم‌سالاری و مشارکت سیاسی و مشروعیت زدایی از انتصاب و انتخاب‌های حاصل از هرگونه انتخابات (انتصاب مشروع در هر سطحی فقط باید از سوی حاکم شرع باشد)	تضعیف اندیشه سیاسی اسلامی	۱۴	
	اختلال در روند مشارکت سیاسی و تهدید به انجام بمب گذاری در انتخابات‌ها به بهانه نامشروع خواندن انتخابات مسئولین توسط شهروندان	مشروعیت زدایی انتخابات و مشارکت سیاسی	۱۵	
	کاهش مشارکت هواداران و وابستگان جریان‌های تکفیری در مشارکت‌های عمومی و سیاسی	تضعیف نظام	۱۶	
	حمله به ارکان تحلیلی و مرجع امنیت (مذهب شیعه، نظام اسلامی، مردم)		۱۷	
	نفی خدمات نظام در مناطق مرزی دارای تنوع مذهبی و ابهام آفرینی در ارائه خدمات نظام به منظور جدایی مردم از مسئولین و کارگزاران	تضعیف نفوذ مسئولین در بین مردم	۱۸	
	تبلیغ سوء مدیریت و ناکارآمدی برخی مسئولین و دستگاه‌ها توسط لیدرهای جریان و ایجاد نارضایتی از حکومت مرکزی	القاء ناکارآمدی نظام	۱۹	
	کاهش احساس رضایت مردم نسبت به نهاد‌های مسئول حفظ و تامین امنیت شهروندان ناشی از اقدامات تروریستی تکفیری‌ها	ایجاد بدبینی به مسئولین تامین امنیت	۲۰	
	کاهش برای وارد آوردن فشار سیاسی بر ایران به بهانه عدم آزادی اقلیت‌ها و آزادی بیان عقیده	انها نقض حقوق بشری به دولت	۲۱	
	بیشتابی برخی از نخبگان و خواص اهل سنت به ویژه در استان‌های دارای تنوع قومی و مذهبی برای ترغیب جوانان به پیوستن به جریان‌های تکفیری	جذب نخبگان قومی و مذهبی	۲۲	
	شکست‌های جریان تکفیری از مولوی‌های مسأله دار، فعالان قومی، منتقدین و ریش سفیدها	شکست‌های مخالفین قومی	۲۳	
	تلاش جهت ائتلاف سازی با سایر قومیت‌ها و گروه‌های کشور	ایجاد نارضایتی میان اقوام	۲۴	

سیاسی - امنیتی شدن موضوعات فرهنگی و اجتماعی: موضوعات قومی و مذهبی پس از مواجهه و ورود به لایه‌های فردی و اجتماعی، چنانچه با رویکرد ایجابی و مدیریت فرهنگی حل و فصل نشوند، وارد حوزه سیاسی شده و از آنجایی که در این حوزه، مباحث قدرت و جدال بر سر توزیع قدرت وجود دارد، عمدتاً امنیتی می‌شوند.

امنیتی شدن موضوعات فرهنگی و اجتماعی از این جهت حائز اهمیت است که وضعیت نظم و ثبات داخلی را با چالش روبه‌رو و بر وجهه نظام در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیر می‌گذارد. از این‌رو، امنیتی شدن موضوعات فرهنگی و اجتماعی یا القای آن موجب بحرانی شدن وضعیت چه در سطح عینی و چه در سطح ذهنی می‌شود و این فضای بحرانی عینی و ذهنی موجب شکل‌گیری بستر روانی ایجاد چالش و منحرف کردن اذهان عمومی و کاهش احساس امنیت در سایر حوزه‌ها می‌شود و برآیند و پیامد این وضعیت، اختلال در برنامه و اولویت‌های برنامه‌های کشور در سطوح مختلف است؛ به‌گونه‌ای که رویکرد تک‌بعدی به موضوعات و مسائل زنده مانند چالش‌های امنیتی جریان تکفیر موجب غافل شدن از سایر وجوه تهدیدها و برنامه‌های توسعه‌ای کشور می‌شود.

ترویج افراط‌گرایی مذهبی: ترویج و گسترش خشونت و افراط‌گرایی تکفیری در منطقه خاورمیانه، یکی از چالش‌های امنیتی عصر حاضر است که آثار مخربی برای ثبات و نظم منطقه‌ای ایجاد کرده است. دلایلی همچون مشکلات معرفتی و شناختی نسبت به دین اسلام، عقل ستیزی، استفاده از راهبردهای خشن و غیرانسانی برای تصاحب قدرت، کافر خواندن مخالفان خود و جاهلی نامیدن جوامع، باورها و انگاره‌های ذهنی ستیزه‌جو و چارچوب‌های ذهنی نادرست نسبت به محیط، موجب خشونت و افراط‌گرایی گروه‌های تکفیری در منطقه شده است.

نظام داعش یک نظام متصلب و حذف محور است که براساس نظام شناختی داعش، فقط یک اعتقاد درست وجود دارد و خود متولی آن است و سایر افراد و جوامع بشری در مسیر گمراهی حرکت می‌کنند و متکی به حافظه گذشته‌گرا و افراطی است (امیری، کیانی، عبدالعلی پور و اسدی فرد، ۱۳۹۷، ص ۴۶).

نفی جمهوریت و مشارکت سیاسی و تلاش برای تضعیف نظام: مشارکت سیاسی از عوامل مهم تقویت نظام‌های سیاسی و حضور مردم در اعمال حاکمیت است و از شاخص‌های مهم در ارزیابی، کارآمدی و مقبولیت نظام‌های سیاسی در عرصه داخلی و بین‌المللی به شمار می‌رود و جمهوریت نیز بر مبنای رأی و خواست مردم در انتخاباتی که نظام‌های اسلامی برگزار می‌شود، تعریف می‌شود. اما، همان‌طور که در ادبیات تحقیق اشاره شد، محور اصلی تمام تحلیل‌ها در اندیشه گروه‌های تکفیری - افراطی، مسئله حاکمیت غیرالهی است. آن‌ها حاکمان و کارگزاران نظام‌های سیاسی حاضر را کافر و

جوامع را نیز جوامع جاهلی می‌نامند و با نفی مبانی اندیشه سیاسی اسلام، نسخه و تجویز موردنظر را غلبه بر شمشیر عنوان می‌کنند و معتقدند وقتی راه‌حل اهل حل و عقد که به لحاظ پراکندگی مسلمانان در کشورهای مختلف و دشواری انتخاب خلیفه مورد رضایت مردم، به دلیل عدم وجود خلیفه قبلی مقدور نیست، باید یکی از مسلمانان که طایفه قوی دارد، با شمشیر بر حکومت تسلط و مردم هم وظیفه بیعت با او را دارند.

ترویج قوم‌گرایی: جریان‌های تکفیری و حامیان و پشتیبانان خارجی آن‌ها در بحران عراق و سوریه حداکثر استفاده را از جریان‌های قومی و مذهبی برای جذب و ساماندهی آن‌ها در گروه‌های تکفیری به عمل آوردند. در داخل کشور هم برخی از فعالان قومی - مذهبی با حمایت از جریان‌های تکفیری در عراق و سوریه، اقدامات آن‌ها را دفاع از حقوق اهل سنت قلمداد کردند و با تحریک، جوانان فاقد تحصیلات دانشگاهی را که شناخت کافی نسبت به ماهیت و اهداف تکفیر نداشتند، برای پیوستن به این گروه‌ها ترغیب کردند.

جدول ۲ - مقولات بخش فرآیندی (مکانیزم‌ها)

مقولات بخش مکانیزم‌ها			
ردیف	مفاهیم (کدگذاری باز سطح اول)	مفاهیم (کدگذاری باز سطح دوم)	مقولات عمده
۱۲	فعالیت‌های مسلحانه عناصر تکفیری علیه منافع ملی و نظام حاکمیت		مقولات عمده افراط‌گرایی و خشونت سازمان یافته
۱۳	همکاری با گروه‌های تروریستی همسو و اقدامات خرابکارانه علیه نیروها	اقدامات مسلحانه	
۱۴	بهره‌گیری تهدیدآمیز از نیرو یا خشونت فردی و یا گروهی سازمان یافته علیه مردم یا دارایی	ایجاد رعب و وحشت	
۱۵	اقدامات ضد امنیتی جریان‌های تکفیری و امنیتی نمودن فضا برای جلوگیری از حل موضوعات فرهنگی و اجتماعی در بستر نظامی	اقدامات ضد امنیتی	
۱۸	غلبه رویکرد سیاسی بر رویکرد ایجابی در برخورد با مسائل قومی و مذهبی در برخی مواقع	ضعف در مشارکت	
۱۹	کم توجهی و واگذاری برخی اختیارات محلی و محدودیت در برگزاری تشکیلات قومی و مذهبی در	جریان‌های قومی و مذهبی	
	ضعف در هماهنگی بین بخش‌های مختلف و تعریف نهادها در حوزه‌های گسری	نا هماهنگی بین دستگاه‌های امنیتی اقوام و مذاهب	
	عدم آگاهی از عمق و توان استراتژیک تکفیر به ویژه در بدنه اهل تسنن (منظور از عمق استراتژیک آمادگی تخصصی منابع حیاتی برای جریان تکفیر)	عدم آگاهی کارگزاران عراق و سوریه از عمق و توان استراتژیک تکفیر	
	بی‌ثباتی سیاسی عدم اقتدار و مشروعیت برخی از دولت‌های منطقه	عدم ثبات سیاسی	
	تکفیر و تخریب برخی از جوانان اهل سنت از عقب ماندگی دولت‌های عرب	ناکارآمدی دولت‌های عرب	
	یوستن تشکیلات سیاسی و امنیتی مخالف دولت در شامات مانند عناصر بعث عراق به جریان‌های تکفیری	عدم مدیریت کارگزاران سابق دولت عراق توسط دولت مرکزی	
	ضعف در برگزاری و مشارکت تشکیلات مذاهب و اقلیت‌ها در ساختار سیاسی دولت در کشورهای عراق و سوریه و عدم اطمینان آنها در ساختار قدرت	ضعف در جذب مشارکت سیاسی در عراق و سوریه	
	ضعف در برخورداری از پشتوانه مردمی و نیاز آنها به حمایت بیگانگان	عدم وجود همگرای و پیمان‌های منطقه‌ای	
	القاء مطلوبیت اهل سنت و طرح مباحث اختلاف افکن در این خصوص در بین مردم	استفاده جریان تکفیر از عدم وجود ائتلاف‌های نظامی و امنیتی موثر و اثر بخش در منطقه	
	عدم همکاری دولت‌های خاورمیانه در پیمان‌های چند جانبه و ضعف سرویس‌های امنیتی و اطلاعاتی کشور‌های منطقه به ویژه پاکستان و افغانستان در مقابله با اثرات مسلح‌سازی و گروه‌های تروریستی	استفاده جریان تکفیر از خلل نظام امنیتی کارآمد در منطقه	
	تأمین منابع مالی، تروریسم و تأمین تجهیزات جنگی جریان تکفیر توسط غرب و اسرائیل برای حضور و نفوذ در منطقه و تسلط بر کشورها و منابع انرژی	تسلط و نفوذ غرب و اسرائیل بر جریان‌های تکفیری	
	حضور غرب و رژیم صهیونیستی در منطقه و پشتیبانی اطلاعاتی و لجستیکی از جریان تکفیر	تقویت تکفیر	
	رقابت، تفریح و تزاحم کشورها و جریان‌های سیاسی مذهبی در منطقه با سیاست‌های منطقه‌ای و خارجی ایران	نفوذ و پشتیبانی از تکفیر	
	حمایت و پشتیبانی دولت‌های عرب منطقه به ویژه هزینه‌های مالی هنگفت سعودی-قطری-امارات و... از جریان‌های تکفیری	تبعیت عربستان از غرب در تقابل با ایران	
	تبعیت سران کشورهای عربی منطقه از سیاست‌های غرب و اسرائیل	پشتیبانی مالی و تجهیزات عربستان و هم‌پیمانان از تکفیر	

افراط‌گرایی و خشونت سازمان یافته: جریان‌های تکفیری - افراطی با فعالیت‌های مسلحانه، قتل، گروگان‌گیری، عملیات انتحاری، بمب‌گذاری و خشونت سازمان یافته به دنبال اعمال سلطه بر شهروندان از طریق اجبار و زور می‌باشند و برای تحقق این هدف، ابتدا مسئولان و مأموران تأمین امنیت شهروندان را مورد حملات تروریستی قرار می‌دهند تا فضای ایجاد رعب و وحشت را در جامعه ایجاد می‌کنند و سپس با تهدید مخالفان، امکان هرگونه اعتراض و مباحثه را در سطح جامعه از بین می‌برند.

ضعف در مدیریت سیاسی جریان‌های قومی و مذهبی: در اصول متعددی از قانون اساسی و سیاست‌های کلان و برنامه‌های راهبردی و توسعه‌ای، توجه ویژه‌ای به موضوعات قومی و مذهبی و توسعه متوازن و عدالت اجتماعی اقوام و مذاهب در سطح کشور شده است و رهبر معظم انقلاب نیز بارها بر حفظ انسجام و همگرایی ملی و تأمین حقوق اقوام و مذاهب و به‌طور خاص در مناطق مرزی و محروم تأکید کرده‌اند. در حال حاضر، نسبت

به سایر کشورهای منطقه و حتی قبل از انقلاب پیشرفت حاصل شده و وحدت اقوام و مذاهب کشورمان در منطقه چالش‌زای خاورمیانه بی‌نظیر است، اما از چند جهت به نظر می‌رسد پیشرفت به عمل آمده بایستی با سرعت بیشتری پیگیری شود تا ضمن کاهش ضعف‌های موجود مدیریت این موضوعات با سرعت بیشتری ارتقاء یابد؛ از جمله تأثیرگذاری چالش‌های مذهبی منطقه خاورمیانه همچون رشد جریان‌های تکفیری و افراطی، تلاش دشمنان و رقبای منطقه‌ای برای فعالیت گروه‌های قومی و مذهبی در داخل کشور و تسری آن به داخل مرزها و خودآگاهی قومی و مذهبی ناشی از تغییر الگوهای ارتباطی و مقایسه مداوم توسعه مناطق مرزی و محروم با سایر مناطق کشور.

چالش اقتدار و مشروعیت در برخی کشورهای خاورمیانه مانند عراق و سوریه: دولت‌ها به واسطه انحصار اعمال مشروع قدرت در حوزه سرزمینی، مرجع اقتدار و کارآمدی و مقبولیت آن‌ها در تأمین امنیت، ارائه خدمات عمومی و بهداشتی، آموزش، بهداشت، ساختارها و نهادهای مدنی، کنترل جمعیت، مشارکت نخبگان، حل تعارض احزاب، گروه‌های سیاسی و اجتماعی و غیره است، لذا اغلب کشورهای خاورمیانه دارای مشکلاتی در حوزه‌های موصوف می‌باشند و در سطوحی از بحران‌های پنج‌گانه دولت‌ها یعنی بحران مشروعیت، هویت، نفوذ، مشارکت و توزیع دارای مشکل هستند.

مهم‌ترین سازمان جریان‌های تکفیری یعنی داعش در حالی در کشور عراق با تصرف بخشی از حوزه سرزمینی و حاکمیت عراق اعلام خلافت کرد که دولت عراق به واسطه مشکلات زیر، از اقتدار و مشروعیت کافی برای اداره امور جامعه برخوردار نبود: عدم توانایی در تأمین امنیت به عنوان کارویژه مهم دولت، عدم مدیریت صحیح نخبگان و مشارکت آن‌ها در تأسیس دولت، توسعه نامتوازن، اولویت دولت‌سازی بر ملت‌سازی، انحلال ارتش و ساختارهای امنیتی بعد از سقوط صدام، ناتوانی آمریکا پس از حمله برای تسلط بر کل حوزه سرزمینی، ظهور گروه‌های متعدد تروریستی، نفوذ و حضور بیگانگان در این کشور، عدم وجود نهادهای مدنی و احزاب سیاسی قدرتمند، تنوع قومی و مذهبی و حضور رهبران این جریانات قومی و مذهبی در اطراف عراق و رقابت‌های آن‌ها و عدم پذیرش نتیجه انتخابات توسط نخبگان بعضی که سال‌ها بر اکثریت تسلط داشتند.

خلأ نظم امنیتی کارآمد: پیچیدگی و در هم تنیدگی موضوعات فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در ابعاد داخلی و خارجی در محیط سیاسی و امنیتی غرب آسیا، مداخله دولت‌ها و رقابت‌های منطقه‌ای، تسری‌یابی بحران به واسطه تغییر شکل الگوهای

ارتباطی و غلبه فضای سایبر بر محدودیت‌های زمانی و مکانی و فعالیت بازیگران غیردولتی وابسته به غرب موجب تغییر شکل تهدیدها از سطح تهدیدهای ملی به فراملی و فروملی شده است. مهم‌ترین تهدیدهای فراملی و فروملی متأثر از بنیادگرایی، رادیکال و تروریسم تکفیری است که هم‌اکنون دو دسته یا دو سطح تهدید فروملی یعنی فعالیت جریان‌های تکفیری در شمال غرب و جنوب و جنوب شرق و فراملی شامل فعالیت تروریسم تکفیری در غرب آسیا برای منافع و امنیت ملی ایران چالش ایجاد کرده است و به تبع آن، تأمین امنیت و مدیریت تهدیدهای فرو ملی و فراملی به لحاظ پیچیدگی‌های چندوجهی و چندبعدی نیازمند نظم امنیتی و مشارکت‌های همکاری جویانه در سطح منطقه براساس منافع و امنیت ملی و حفظ تمامیت ارضی بدون حضور غرب و کشورهای فرامنطقه‌ای است و شکل‌گیری جریان‌های افراطی و تکفیری و تعارض هویت ناشی از خلأ نظم امنیتی کارآمد در منطقه است و غرب با الگوی ائتلاف‌سازی غربی - عبری و عربی مانع از شکل‌گیری نظام‌های امنیتی منطقه است و از طرفی در صورت شکل‌گیری و یا فعالیت پیمان‌ها و سازمان‌های منطقه‌ای فعلی، تلاش می‌کند تا از حضور ایران در این مجامع جلوگیری شود.

تسلط و نفوذ غرب و اسرائیل بر جریان‌های تکفیری: غرب و اسرائیل بر کادر رهبری گروه‌های تکفیری و تروریستی منطقه، تسلط و نفوذ اطلاعاتی دارند و از این گروه‌ها برای پیشبرد منافع و اهداف خود استفاده می‌کنند. معمولاً غرب با استفاده از قدرت‌های مؤثر منطقه‌ای، تکفیر را به عنوان یک مؤلفه پیشبرد منافع، مقاصد و راهبردهای سلطه‌گری، مقابله با دیگر تفکرات تهدیدگر علیه آن‌ها و غالب شدن به حوزه‌های حریف بدون استفاده از قدرت‌های نظامی کلاسیک استفاده می‌کنند. برای جلوگیری از این تهدید که از تهدید نرم آغاز و به تهدید سخت و جنگ تمام‌عیار تبدیل می‌شود، داشتن قدرت نرم و برنامه‌ریزی اصولی در حوزه‌های فرهنگی و تعامل منطقه‌ای می‌تواند به عامل بازدارنده تبدیل شود و در این رابطه، نقش حوزه‌های خرد و اندیشه، مراکز علمی، تحقیقی و حوزه‌های پویایی دینی مذهبی، نقش فعال و مؤثر رسانه در تنویر و آگاه‌سازی و هوشیاری جامعه و همچنین برنامه‌ریزی و دستیابی حکومت به قدرت نرم و جذب اقلیت‌سازی جامعه از عوامل مهم و تأثیرگذاری در مقابله با پدیده موصوف است.

پشتیبانی مالی و تجهیزاتی عربستان و هم‌پیمانان از تکفیر: پشتیبانی مالی و تجهیزاتی برخی از کشورهای عربی از جریان‌های تکفیری از دو بعد یا دو سطح ایدئولوژی و سیاسی

قابل تحلیل و تبیین است؛ از لحاظ ایدئولوژی حاکمان آل سعود وهابی و مبانی فکری و اعتقادی آن‌ها با جریان‌های تکفیری دارای اشتراکات بسیار زیادی است و هزینه تبلیغ و ترویج وهابیت را از ابتدای تأسیس بر عهده داشته و در سال‌های اخیر، نقش ویژه و تأثیرگذاری در تأسیس و ساماندهی و هدایت مدارس علوم دینی در منطقه به ویژه کشورهای پاکستان و افغانستان داشته‌اند؛ به طوری که یکی از افراد مصاحبه‌شونده معتقد بود عربستان محتوای فکری و اعتقادی وهابیت و جریان تکفیر را از طریق رهبران فکری موردنظر این جریان در مصر به متون آموزشی تبدیل و در لبنان چاپ و منتشر می‌کنند و سپس برای آموزش در مدارس علوم دینی پاکستان انتقال می‌دهد و در ادامه، عمده افرادی که در این مدارس به تحصیل پرداخته‌اند به سازمان‌ها و گروه‌های تکفیری و افراطی در کشورهای عراق، سوریه، افغانستان ملحق می‌شوند و باقی‌مانده آن‌ها به کشورهای منطقه مانند ایران، لبنان و غیره برای آموزش و تبلیغ در بین جوانان اهل سنت اعزام تا در نهایت این جوانان را برای حضور در مناطق درگیر سازمان‌دهی و ترغیب کنند.

جدول ۳ - مقولات بخش راهبردها

ردیف	مفاهیم (کدگذاری باز سطح اول)	مفاهیم (کدگذاری باز سطح دوم)	مقولات عمده	عقوله هسته
۱	ایجاد ناامنی در داخل کشور از طریق درگیری‌های قومی و مذهبی و بیگیری تجزیه مناطق قومی و مذهبی ایران	ایجاد درگیری قومی و مذهبی	ایجاد ناامنی در داخل	تضعیف محور مقاومت و امنیت سازی برای اسرائیل
۲	ترویج و نهادینه نمودن افراط گرایی و تروریسم در داخل کشور			
۳	ایجاد جنگ داخلی در کشورهای منطقه با هدف جلوگیری از شکل‌گیری کشورهای قدرتمند و همسو با ایران مانند عراق و ...	تضعیف توان مقاومت		
۴	زردیگ شدن به مرزهای ایران و محاصره ایران			
۵	تضعیف بنیه و توان نظامی ج اسلامی ایران توسط غرب و همیمانان			
۶	الله‌تعالی و جنگ ایران با اهل سنت به منظور ائتلاف سازی علیه ایران به بهانه دخالت ایران در امور کشورهای عربی و توسط عربستان	تقلیل با ایران		
۷	تشدید تنش بین ایران و کشورهای حوزه خلیج فارس ناشی از حمایت عربستان و همیمانان از جریان‌های تکفیری	تشدید تنش در روابط کشورهای منطقه		
۸	تسهیل در فرایند ائتلاف سازی رقیبای ایران با محوریت عربستان	ائتلاف سازی علیه ایران		
۹	بره‌زدن نظریه و ترتیبات امنیتی منطقه به منظور تأمین امنیت اسرائیل	ایجاد ناامنی در منطقه		
۱۰	جریان سازی دستگاه‌های امنیتی فرامنطقه‌ای و منطقه‌ای با هدف ایجاد همونیت برای همیمانان به ویژه اسرائیل			
۱۱	تغییر اولویت مقابله کشورهای عربی منطقه از اسرائیل به محور مقاومت و ایجاد ائتلاف و بیمان کشورهای عربی با اسرائیل توسط غرب	تأمین امنیت اسرائیل		
۱۲	فراهم نمودن زمینه تجزیه کشورهای اسلامی به منظور تحکیم امنیت اسرائیل			
۱۳	خراج ساختن رژیم اشغالگر قدس از اولویت موضوعی و امنیتی جهان اسلام	تغییر در اولویت‌های محور مقاومت		
۱۴	تغییر توان و تمرکز محور مقاومت از رژیم صهیونیستی به داخل کشورهای اسلامی			
۱۵	ایجاد هرج و مرج در برخی کشورهای منطقه و امنیتی ساختن نظام بین الملل	تضعیف استکبار ستیزی		
۱۶	تغییر نقطه مقابله از استکبار ستیزی آمریکا و اسرائیل به گروه‌های تکفیری			
۱۷	افزایش فروش سلاح و تجهیزات جنگی و ایجاد رقابت‌های تسلیحاتی در کشورهای منطقه	رقابت تسلیحاتی و فروش تجهیزات جنگی	تسلط غرب بر کشورهای منطقه و منابع انرژی و نفت خاورمیانه	
۱۸	فرصت سازی برای حضور بخش‌های اطلاعاتی و صنعتی غرب، به بهانه نهادسازی و استقرار دموکراسی	تغذیه بیگانگان در منطقه		

ایجاد ناامنی در داخل کشور: شکست جریان‌های تکفیری در عراق و سوریه به لحاظ تأثیر و نقش ارزنده جمهوری اسلامی ایران و حتی تبدیل تهدیدهای متصور از سوی این گروه‌ها و بازیگران و حامیان منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای آن‌ها فرصت کم‌نظیری را برای توسعه گفتمان انقلاب اسلامی و شکل‌گیری و تقویت ساختارها و نهادهای استکبارستیزی همچون حزب‌الله لبنان، حشدالشعبی عراق، فاطمیون و زینبیون در منطقه خاورمیانه به وجود آورد و محور غربی-عبری و عربی برای جلوگیری از توسعه و نفوذ راهبردی جمهوری اسلامی ایران در منطقه با بهره‌گیری از موضوعات و مسائل قومی و مذهبی بالقوه در داخل کشور به ویژه مناطق مرزی، فعال کردن شکاف‌های مذهبی، پشتیبانی، ساماندهی و هدایت گروه‌های معاند و تکفیری در شمال غرب و جنوب شرق مانند جند شیطان، جیش العدل، کتائب و غیره به دنبال انتقال ناامنی به داخل کشور ایران به منظور مشغول‌سازی در داخل و پس زدن قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران در منطقه بودند تا حضور و تمرکز نظام در مناطق درگیر در خارج از کشور را کاهش دهند و در این رابطه محور غربی-عبری و عربی با بهره‌گیری از عناصر تندرو تکفیری توانست اقدامات خرابکارانه‌ای را در حمله به مجلس شورای اسلامی در سال ۹۶، حمله تروریستی به مراسم رژه ۳۱ شهریور اهواز، حمله انتحاری به اتوبوس کارکنان سپاه پاسداران در سیستان و بلوچستان و حمله به کارکنان و پاسگاه‌های مرزی نیروی انتظامی را در داخل کشور انجام دهد و با جوسازی رسانه‌ای، امنیت در داخل کشور را نامناسب تصویرسازی کند. لذا به دلیل عدم برخورداری این جریان از پشتوانه مردمی و همچنین اقدامات نیروهای نظامی، انتظامی و امنیتی نتوانست به نتیجه دلخواه برسد.

تضعیف محور مقاومت و امنیت‌سازی برای اسرائیل: اگر شکل‌گیری جریان‌های تکفیری، تحت تأثیر مجموعه عوامل درون‌زا و برون‌زا باشد، در رویکرد برون‌زا که تفکر پروژه‌ای از سوی جریان غربی - عبری و عربی در آن حاکم است، مهم‌ترین هدف در تفکر پروژه‌ای، شکست و تضعیف محور مقاومت است. حتی اگر ظهور و بروز جریان تکفیر، ناشی از مسائل و مشکلات جهان اسلام باشد، باز هم غرب و هم‌پیمانان منطقه‌ای از شکل‌گیری این گروه‌های افراطی و تروریستی برای مقابله با محور مقاومت، حداکثر استفاده را به عمل آوردند و در این مسیر به موفقیت‌هایی هم‌دست یافتند. هرچند جریان غربی-عبری و عربی از مهم‌ترین هدف راهبردی خود یعنی قطع ارتباط حزب‌الله با جمهوری اسلامی ایران از طریق ساقط کردن دولت و حاکمیت سوریه ناموفق بود، اما در

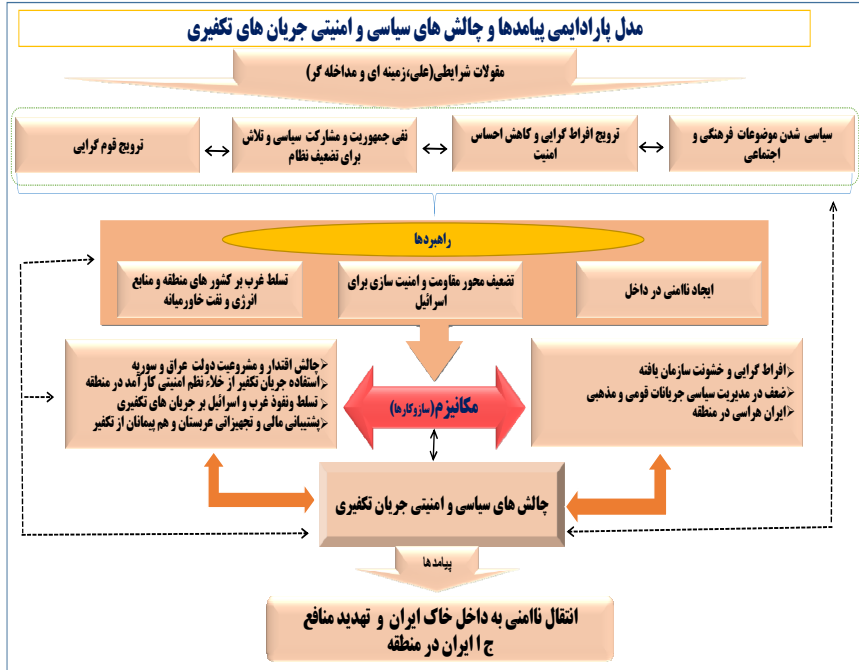
جریان درگیری سال‌های گذشته سوریه، اسرائیل بارها به تأسیسات حیاتی و زیربنایی کشور سوریه و فرماندهان و نیروهای محور مقاومت حمله و ضمن تجهیز و پشتیبانی از تکفیری‌ها، اطلاعات راهبردی موردنیاز خود را تأمین کرد و از طرف دیگر، بخش زیادی از توان محور مقاومت، صرف مقابله با جریان‌های تکفیری و تروریستی شد و محور مقاومت از تمرکز بر رژیم صهیونیستی بازماند و حتی می‌توان گفت به لحاظ پیچیدگی صحنه عملیات، اسرائیل در مدت زمان طولانی از اولویت محور مقاومت عملاً خارج شد و هزینه‌های زیادی بر محور مقاومت تحمیل شد؛ تهدید ژئوپلیتیک شیعه از طریق بی‌ثباتی در عمق راهبردی آن، استقرار نیروهای آمریکا و غرب در منطقه به بهانه مبارزه با داعش، تضعیف بقاء و حاکمیت دولت‌های محور مقاومت مانند سوریه و عراق، نفوذ غرب در کشورهای عربی، برهم زدن بافت سیاسی و تجزیه‌طلبی در کشور عراق و سوریه و تعمیق شکاف بین شیعه و سنی.

تسلط غرب بر کشورهای منطقه و منابع انرژی و نفت خاورمیانه: در واقع یکی از مهم‌ترین ارکان چرایی شکل‌گیری چالش‌های امنیتی در منطقه خاورمیانه را باید در برنامه و اهداف کلان آمریکا و غرب در طراحی ساماندهی و شکل‌گیری درگیری‌های قومی و مذهبی در منطقه خاورمیانه برای تسلط بر کشورهای منطقه و همچنین منابع انرژی این منطقه است؛ زیرا در صورت وجود صلح و ثبات در منطقه خاورمیانه، امکان حضور آمریکا و همچنین احداث پایگاه‌های نظامی با مشکل مواجه می‌شود. لذا مقوله موصوف از چندین جهت قابل بررسی و تأمل است؛ اهمیت منطقه خاورمیانه و وجود ذخایر غنی نفت و گاز در این منطقه و تأمین نیاز بازارهای انرژی در جهان، لزوم حضور نظامی آمریکا و غرب در منطقه برای کنترل دولت‌ها و همچنین کنترل بازار انرژی و فروش تجهیزات نظامی و جنگی و تضمین امنیت انتقال نفت و گاز و غیره از این منطقه به بازارهای انرژی.

جدول ۴ - مقولت بخش پیامدی

ردیف	مفاهیم (دکدکاری باز سطح اول)	مفاهیم (دکدکاری باز سطح دوم)	مقولات عمده	منوله هسته
۱	تغییر حوزه فعالیت و اقدام جریان های تکفیری از حوزه نظامی به حوزه امنیتی	افزایش اقدامات کور تئورستی	کاهش امنیت سیاسی	انتقال ناامنی به داخل عراق و تبدیل سطح ج ا ایران در منطقه
۲	افزایش ناامنی در مرزهای شرقی به علت تغییر در جغرافیای سرزمینی جریان های تکفیری و جایجایی بخشی از جریان تکفیر از شامات به افغانستان	تندید فعالیت های مسلحانه در مرزهای شرقی		
۳	افزایش حضور و فعالیت عناصر گروه های تکفیری در داخل کشور و انجام اقدامات تروریستی یا ریسک بالا			
۴	تعرض به خاک بعموری اسلامی ایران به‌دست گرفتن نفقات و تصرف منطقی و محدود سرزمینی			
۵	افزایش فعالیت دستگاه های اطلاعاتی و پشتیبانی آموزشی و تامین تجهیزات رسانی جمع آوری اخبار از مکان‌های هدف در داخل خاک			
۶	سازمان‌دهی و بهره‌گیری از ظرفیت اتباع بیگانه در داخل کشور برای انجام اقدامات تروریستی			
۷	نداموم ترویج راه‌یکالیسم در روش های اثر از مخالفت در بین گروه های سنی جوان‌استمرار. اقدامات تروریستی و خرابکارانه برای اقتدار شکنی و چه نظام از طریق انجام عملیات خشن و تروریستی، انتقال سلاح و تجهیزات نظامی به داخل. استفاده از قلمرو کشور های همسایه برای فعالیت های نظامی و مسلحانه علیه کشور، تبع‌گذاری در مراکز مذهبی و مساجد در ایام و مناسبت‌های خاص، انجام عملیات های تروریستی در اماکن و مراسمات مذهبی و تخریب اماکن مذهبی و مرقد ائمه معصومین، ایجاد رعب و وحشت در سطح جامعه برای جدا کردن حمایت بدنه اجتماعی از دولت	نداموم اقدامات ضد امنیتی عناصر تکفیر		
۸	کاهش مشارکت سیاسی مناطق دارای نوع قومی و مذهبی در فرآیندهای سیاسی نظیر انتخابات	کاهش مشارکت سیاسی جریان های قومی		
۹	شکل گیری ائتلاف های راهبردی و عملیاتی بین گروه های تجزیه طلب و تکفیری ها	هم افزایی جریان های تکفیری		
۱۰	بهران سازی سیاسی امنیتی علیه ایران و افشاء دخالت ایران در امور کشورهای منطقه توسط هرستان و تحریک عناصر جریان های تکفیری برای اقدامات تروریستی علیه ایران	تندید ایران هراسی توسط هرستان		
۱۱	نداموم فعالیت های تروریستی و درگیری افوام و مذاهب در عراق و سوریه در ساختار قدرت	نداموم بی‌بیات سازی در کشورهای منطقه		
۱۲	افزایش اقدامات تروریستی علیه نیروهای همسو با ایران نظیر حزب الله، حشد الشعبی و....	نداموم اقدامات تروریستی علیه محور		
۱۳	مهاجرت جریان های تکفیری به کشورهای منطقه و تسری بخشی ناامنی در سطح منطقه	کود زئولتیکی جریان های تکفیری		
۱۴	استمرار حضور کشورهای فرامنطقه ای در غرب آسیا به بهانه حاکمیت دموکراسی و مدیریت میدانی منازعات منطقه ای به بهانه مبارزه با تروریسم	مدیریت میدانی منازعات توسط کشورهای غربی		
۱۵	افزایش رفایت های تسلیحاتی در خاورمیانه و افزایش فروش سلاح‌های نظامی در منطقه	رفایت های تسلیحاتی		
۱۶	حمایت راهبردی و فکری کشورهای حوزه خلیج فارس به ویژه هرستان از تکفیر پشتیبانی، سرویس‌های اطلاعاتی موساد و سیا در آموزش و تامین تجهیزات جریان ها و گروه های وابسته به تکفیر در راستای جمع آوری اخبار از مکان‌های هدف در داخل خاک	پشتیبانی سیاسی از تکفیر توسط هرستان و هم میسکان		

کاهش احساس امنیت: اگر امنیت، فراغت و آزادی افراد جامعه از ترس، تهدید، اضطراب، مصون ماندن جان، مال و ناموس و تأمین سلامت یک جامعه از هرگونه تعرض تعریف شود، احساس امنیت به هرگونه ناامنی ذهنی، سطح آسیب‌پذیری، آشوب ناکی محیط جغرافیایی و تجربه یا ادراک ذهنی شهروندان برای به خطر افتادن عوامل پیش گفته در امنیت اطلاق می‌شود. احساس امنیت تحت تأثیر متغیرهای متعدد و متفاوتی است و می‌توان گفت مهم‌ترین متغیر آن تروریسم است و در بین انواع تروریسم مذهبی به لحاظ شیوه‌های اقدام و اعمال خشونت، ترور، هدف قرار دادن فضای ذهنی و روانی و بهره‌گیری از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی موبایلی برای انتشار سریع اقدامات خشن تروریستی، بیش‌ترین تأثیر را بر احساس امنیت در سطح جامعه دارد. مصاحبه‌شوندگان، به مخاطره انداختن امنیت ملی، پشتیبانی و هدایت افراد واگرا توسط تکفیری‌ها، ایجاد ناامنی در مرزها، افزایش واگرایی قومی و ایجاد اضطراب عمومی را از مهم‌ترین چالش‌های امنیت سیاسی جریان‌های تکفیری می‌دانند که موجب کاهش احساس امنیت شده است.

نمودار ۱ - مدل پارادایمی پیامدها و چالش‌های سیاسی - امنیتی جریان‌های تکفیری

نتیجه‌گیری

شرایط محیطی و درهم تنیدگی موضوعات سیاسی و امنیتی منطقه خاورمیانه، تحلیل ماهیت جریان تکفیر و چالش‌های سیاسی و امنیتی ناشی از فعالیت گروه‌ها و سازمان‌های افراطی و تکفیری این جریان بر نظم و ثبات منطقه‌ای را از پیچیدگی‌های چندلایه‌ای برخوردار کرده که لازم است برای شناخت چالش‌های امنیتی جریان تکفیر، به شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر (ویژگی‌های ژئوپلیتیکی، ژئوکالچر و ژئواکونومیک منطقه غرب آسیا و حضور اسرائیل در این منطقه و اهمیت این شرایط برای غرب) توجه ویژه شود. از این‌رو، در پژوهش کیفی تلاش شد تا کلیه عوامل درون‌زا و برون‌زای تأثیرگذار در چالش‌های فعلی و آتی بررسی و چگونگی و چرایی شکل‌گیری این چالش‌ها نیز تبیین شود.

با توجه به کدگذاری و مقوله‌بندی داده‌ها و مفاهیم به دست آمده از مصاحبه‌ها، مقوله هسته چالش‌های جریان تکفیر در سطح داخلی برای جمهوری اسلامی ایران، سیاسی و امنیتی شدن موضوعات فرهنگی و اجتماعی و مطالبات جریاهای قومی و مذهبی است

که این چالش با توجه به استقرار اقوام و مذاهب در مناطق مرزی و آسیب‌پذیری‌های موجود و برنامه دشمن برای استفاده از آن و حمایت گروه‌های افراطی و تکفیری در شمال غرب و جنوب شرق در مقطعی، فعالیت این گروه‌ها موجب کاهش احساس امنیت، تضعیف اقتدار و ترویج قوم‌گرایی و افراط‌گرایی در مناطق موصوف شده است و در صورت تداوم وضع موجود، ایران در آینده شاهد کاهش امنیت، تشدید اقلیت‌گرایی سیاسی و انتقال ناامنی به داخل خاک خود خواهد بود.

در تبیین مقولات بخش فرآیندی و چگونگی و مکانیسم شکل‌گیری این چالش‌ها، مقوله هسته بیانگر هم‌افزایی یا هم‌فرکانس شدن تهدیدهای داخلی و خارجی است و این مقوله از مقولاتی چون تطمیع اقشار آسیب‌پذیر توسط عربستان، ایجاد گفتمان‌های شکاف‌زا، افراط‌گرایی و خشونت سازمان‌یافته، چالش اقتدار و مشروعیت دولت عراق و سوریه، خلأ نظم امنیتی کارآمد، تسلط و نفوذ غرب و اسرائیل بر جریان‌های تکفیری و پشتیبانی مالی و تجهیزاتی عربستان و هم‌پیمانان از تکفیر استخراج شده است، اما آنچه در این میان اهمیت دارد، چرایی وقوع این چالش‌هاست که بر عوامل برون‌زا و مجموعه اقدامات بازیگران خارجی و هم‌پیمانان منطقه‌ای تأکید دارد و آن عبارت از هدایت و پشتیبانی جریان غربی - عبری و عربی از جریان تکفیر برای تضعیف محور مقاومت، امنیت‌سازی اسرائیل و انحراف بیداری اسلامی است که بازیگر و متغیر تأثیرگذار منطقه‌ای که باید برای تحقق این سه مفهوم با انفعال و چالش مواجه شود، جمهوری اسلامی ایران است و راهبرد آن‌ها انتقال درگیری‌ها به داخل برای پس زدن قدرت منطقه‌ای و مشغول‌سازی در داخل است. براساس یافته‌ها و نتایج تحقیق، راهبردها و راهکارهایی پیشنهاد و ارائه می‌شود.

- ارتقای بازدارندگی و مصون‌سازی اقشار آسیب‌پذیر با تأکید و تمرکز بر قدرت نرم و مشروعیت‌زدایی از دکرین اعتقادی جریان‌های تکفیری، رهبران، اعضاء و شیوه‌های اقدام آن‌ها؛

- تلاش در جهت انتقال مسائل از حوزه نظامی - امنیتی به حوزه سیاسی و از حوزه سیاسی به حوزه فرهنگی و اجتماعی و کاهش مواجهه رودررو و نظامی از طریق تدوین اسناد راهبردی ضد شورش‌گری برای وضعیت‌های نظامی و بحرانی و نظارت دائم، هدفمند و مؤثر بر اجرای سیاست‌های مصوب و اسناد بالادستی در حوزه اقوام و مذاهب؛

- ارتقای سطح مشارکت سیاسی اقوام و مذاهب در امور اجرایی و دولتی از طریق پذیرش

اقوام در تصدی مشاغل و مسئولیت‌ها به ویژه در سطح محلی، استفاده از ظرفیت نیروهای جوان بومی و انتصاب مسئولان محلی و بومی و فراهم آوردن زمینه حضور اقوام و مذاهب در ساختار سیاسی و قوه مجریه و بخش‌های خدماتی و بهداشتی؛

- آموزش مدیران و کارکنان مناطق دارای تنوع مذهبی ناظر بر نیازها، شرایط منطقه و حساسیت‌های مذهبی و به کارگیری افراد باتجربه، خلاق و دارای فهم کلان و ملی و نگاه حاکمیتی البته با عنایت به رعایت شایسته‌سالاری در این حوزه؛

- تبیین دقیق وظایف مردم و نخبگان مناطق دارای تنوع مذهبی در قبال نظام سیاسی و جامعه و طراحی لازم برای افزایش احساس تعهد ملی در میان مردم؛

- توسعه دیپلماسی و اقدامات حقوقی بین‌المللی برای مقابله با جریان‌های تکفیری از طریق تشکیل ائتلاف‌های منطقه‌ای برای مقابله با جریان‌های تکفیری و حمایت از تمامیت ارضی همه کشورهای دارای تنوع مذهبی منطقه؛

- رصد و شناخت سیاست‌ها و برنامه‌های گروه‌های مذهبی افراطی و تجزیه‌طلب، کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و نهادهای بین‌المللی در حوزه مذهبی برای اقدام مقابله‌ای به‌موقع؛

- دور ساختن تهدیدهای امنیتی از مرزهای کشور از طریق ائتلاف کشورهای همسایه برای مقابله با تهدیدهای مشترک مانند گروه‌های افراطی مذهبی و تکفیری؛

- تقویت گفت‌وگو و وحدت و تقریب در داخل و خارج از کشور (تدوین راهبرد کلان تقریب و نسخه دستگامی و تعیین وظیفه هر دستگاه) با رویکردی آموزشی و فرهنگ‌سازی؛

- ارتقاء و تقویت همگرایی ملی بین اقوام و مذاهب از طریق توزیع قدرت، اعتبار، مسئولیت و همبستگی اجتماعی براساس شاخص‌های بهره‌مندی، ضرورت بقاء، همزیستی و انتخاب عقلانی.

تشکر و قدردانی

بر خود لازم می‌دانیم از راهنمایی‌های عالمانه و راهگشای اساتید محترم، نخبگان و مسئولان سیاسی و امنیتی و مطلعان دانشگاهی که با صداقت و روشنگری و مساعدت بی‌وقفه اطلاعات و تجربیات خود را در اختیار این پژوهش قرار دادند، کمال تشکر و قدردانی را داشته باشیم.

منابع

- احمدی، حمید (۱۳۸۰). نگاهی به پدیده بنیادگرایی اسلامی ناکام در ستیز تاریخ. *فصلنامه مطالعات خاورمیانه*. ۸(۲۸)، صص ۲۱۹-۲۰۱. بازیابی از: <https://b2n.ir/103926>
- *افتخاری، اصغر* (۱۳۸۳). *کالبدشکافی تهدید*. تهران: دانشگاه امام حسین (ع).
- امیری، سروش؛ کیانی، جواد؛ عبدالعلی پور، قادر و اسدی فرد، محمد (تابستان ۱۳۹۷). نسبت نظریه‌های روان‌شناختی سیاسی و اجتماعی با ظهور و بروز گروه تروریستی داعش. *فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی*. ۱۳(۵۰)، صص ۵۲-۳۱. بازیابی از: http://icra.jrl.police.ir/article_18848.html
- باقری چوکاهی، سیامک (تابستان ۱۳۹۳). ارزش ضد امنیتی جریان ساز افراط و تکفیر با تأکید بر تئوری جنگ تمدن‌ها. *فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی امنیتی*. ۳(۱۱)، صص ۲۹-۲۳. بازیابی از: https://jpas.ihu.ac.ir/article_201009.html
- بهرامی، فردین (۱۳۹۱). *بنیادگرایی و امنیت*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد آشتیان.
- تاجیک، هادی؛ عالیشاهی، عبدالرضا و مجیدی‌نژاد، سید علی (پاییز ۱۳۹۳). گفتمان حاکم بر شکل‌گیری و فعالیت‌های داعش بر اساس نظریات اسپرنیگز، تیلی. *فصلنامه آفاق امنیت*. ۷(۲۳)، صص ۴۴-۲۸. بازیابی از: https://ps.ihu.ac.ir/article_200465.html
- دانشکده اطلاعات (۱۳۹۴). *تروریسم تکفیری در غرب آسیا*. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشکده اطلاعات. معاونت پژوهش و تولید علم.
- حسینی، سید محمد؛ محمدی، علی و محمودی، زینب (تابستان ۱۳۹۴). ریشه‌های پیدایش و رشد جریان‌های تکفیری در آسیای جنوب غربی. *فصلنامه پژوهش‌های جهان اسلام*. ۵(۲)، صص ۵۳-۸۳. بازیابی از: <http://priw.ir/article-1-202-fa.html>
- روحی، نبی‌الله (تابستان ۱۳۹۳). مبانی اعتقادی تروریسم تکفیری. *فصلنامه آفاق امنیت*. ۷(۲۳)، صص ۳۶-۵. بازیابی از: https://ps.ihu.ac.ir/article_200457.html
- سعادت، علی؛ نادری، منصور؛ پورمساح، فریبرز و آنازتمری، محمد (بهار ۱۳۹۶). تأثیر فعالیت گروه‌های تکفیری بر امنیت عمومی شهروندان استان کردستان. *فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی*. ۱۲(۴۵)، صص ۱۱۴-۹۳. بازیابی از: http://icra.jrl.police.ir/article_18202.html
- صادقی، شمس‌الدین، اخوان کاظمی، مسعود و محمدی، محمد کریم (پاییز ۱۳۹۴).

- واکاوی گفتمان تکفیری - سلفی‌گری در جهان اسلام. فصلنامه ره‌یافت انقلاب اسلامی. (۳۲)۹، صص ۱۰۵-۱۲۷. بازیابی از: http://www.rahyafst.info/article_90562.html
- فراتی، عبدالوهاب (بهار ۱۳۹۶). ایدئولوژی تکفیر، سرشت و راهبرد مواجهه با آن. فصلنامه علوم سیاسی. ۲۰(۷۷)، صص ۹۹-۱۲۷. بازیابی از: http://psq.bou.ac.ir/article_63783.html
- موسوی، سیدمهدی (۱۳۹۶). نقد و بررسی مبانی فکری جریان‌های تکفیری با تأکید بر داعش. قم: بوستان کتاب قم.
- هی وود، اندرو (۱۳۸۷). درآمدی بر ایدئولوژی‌های سیاسی از لیبرالیسم تا بنیادگرایی (محمد رفیعی مهرآبادی، مترجم). تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

منابع انگلیسی

- Rosler, A. (2010). Devolving Jihadism. *Journal of Strategic Security*, 3(4), 63-74. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/pdf/26463165.pdf>

